

AZ ÚJ OLASZ TÖRTÉNESZ GENERÁCIÓ MUNKÁI A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATTI MAGYAR TERÜLETI REVÍZIÓKRÓL ÉS A HÁBORÚ UTÁNI „VÖRÖS ERDÉLYRŐL”

Az olaszországi Kelet-Európa kutatások egyik sajátossága sokáig a „román irányultság” volt, mely sajátos módon annak ellenére alakult ki, hogy az első világháború után Olaszország nem volt „hivatalosan” románpartí Magyarországgal szemben. Ennek az olasz történészekre általában jellemző „román irányultságnak” több magyarázata is van. Az egyik a román kulturális külpolitika tudatos és immár majd egy évszázada folytatott „fellazító” tevékenysége (melyben nemegyszer az egymást politikai ellenfélnek tekintő román politikai erők képviselői is együttesen léptek és lépnek fel a legkülönbözőbb fórumokon, konferenciákon a „magyar nacionalizmussal” szemben), de még inkább az, hogy az olasz történészek könnyebben hozzáfértek a román történelmi munkákhoz, mint a magyar történészek magyarul, illetve német és angol nyelven kiadott műveihez, hiszen a románul olvasható tanulmányok, könyvek már kevés tanulással is olvashatók számukra. Így nem csoda, hogy már a két háború közti időszakban is határozott „román” vonal alakult ki a Kelet-Európai Intézetben (*Storia per l'Europa Orientale*), igaz, akkor azt még ellensúlyozni tudta a Magyarországon egyetemi tanárként tanító olasz professzorok, mindenek előtt a történész Rodolfo Mosca tekintélye és tudományos munkássága. (Neki köszönhető a Magyar Történelmi Társulat nagy formátumú *Erdély* kötetének 1940. évi olasz kiadása.)

A második világháború után, főleg a hatvanas évektől kezdődően, egyre erősebb lett Itáliában is a román kommunista (főleg a Ceausescu-) rendszer nacionalista propagandája, melyet, sajátos módon, még a rendszerrel szemben álló, ultrajobboldali Dragan alapítvány is terjesztett. Erre mindenekelőtt a dáko-román eredetelmélet népszerűsítése és Erdély történetének az egységes román történelem részeként való beállítása volt jellemző. Hasonlóképp fontos eleme volt ennek a propagandakampánynak a románul írt olasz történészek „bevonása” a XX. századi „román történelmi” kutatásába, különböző ösztöndíjak, publikációs lehetőségek stb. biztosítása révén. E román nacionalista történelmi propaganda-hadjáratnak egyik jellemző példája volt, amikor 1987-ben Olaszországban megjelentették Dumitru Mártaș moldvai csángókról két évvel korábban Bukarestben kiadott könyvének (*Originea ceangălor din Moldavia*) Ceausescu- és pápa-képekkel illusztrált olasz fordítását, melyhez a római egyetem Kelet Európa történelmi tanszékének fiatal tanársegédje írt előszót, a szerzővel együtt azt állítva, hogy a csángók tulajdonképpen XVIII. század második felében Erdélyből „elcsángáltak” románok, akiket korábban elmagyarosítottak, s a magyarok még ma is rájuk akarják erőltetni a számukra idegen magyar nyelv használatát (*L'origine dei cattolici di Moldavia*. Szerk. *Ion Coja és V. M. Ungureanu*, az előszót írta és a fordítást ellenőrizte *F. Guida*, Padova, Prov. Pad. F. M. C. Editrice, 1987., 269 o.). Mivel Mártaș könyvének és az előszó író által képviselt álláspontnak a tarthatatlansága az olasz történész szakma előtt is nyilvánvaló volt, a római egyetem magyar tanszékének határozott fellépésére sikerült elérni, hogy a *Rivista di Storia Italiana* 1989. évfolyama V–VI. számában leközöljék a Benda Kálmán és Tóth István György által szerkesztett kétkötetes *Csángó oklevéltár* olaszra fordított előszavát, melyben Benda Kálmán a kötetben közzétett XV–XVI. századi latin, magyar és olasz dokumentumokra alapozott történelmi elemzéssel cáfolja meg (szedi ízekre) a csángókkal kapcsolatos román legendákat, melyeket, Mártaș könyve révén, Olaszországban és a Vatikánban is el szerettek volna fogadtatni. (Ezért is változtatták meg a könyv eredeti „a moldvai csángók eredete” címét az olasz változatban a „moldvai katolikusok eredete” címre, mert így a mintegy nyolcvanezer lélekre tehető csángó-magyar részét képezhette a kb. 150 ezres lélekszámú moldvai katolikusságnak, és ezen az alapon tartotta a bevezető tanulmány olasz szerzője a csángókat „keverék” népszerűségnek.)

A nyolcvanas évek végére – az újjáalakult olaszországi magyar és Kelet Európa történelmi tanszék egyre intenzívebb tudományos tevékenységének is köszönhetően – kialakult egy új olasz kutató generáció, melynek tagjai már nem csak románul, hanem magyarul is jól tudnak, ráadásul nem egy közülük magyar szakon végzett, és jól ismeri a Kárpát-medence magyar kultúrájának történetét.

Így jelentek meg először a római egyetem magyar tanszékén végzett, Magyarországon PhD címet szerzett (románul, szlovákul és törökül egyaránt olvasó) Armando Nuzzo XVI. századi erdélyi kultúráról írt tanulmányai és Balassi-versfordításai, illetve a szintén Rómában, magyar szakon végzett, majd Magyarországon kandidátusi címet szerzett és Kolozsvárt lektorként tanító Cinzia Franchi (jelenleg a római magyar tanszék szerződéses tanára) XVIII. századi erdélyi iskoladrámákról (*Az erdélyi neoromán iskoladráma kezdetei és forrásai*, Csíkszereda, 1997) és a XX. századi többnyelvű erdélyi kulturális életről írt munkái, valamint Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* általa készített olasz (kritikai) kiadása (*Lettere dalla Turchia*, Roma, 2006).¹

Az irodalmárok mellé hamar felsorakoztak a különböző olasz egyetemek Kelet-Európa történeti tanszékein végzett új történetész-generáció képviselői, akik fokozott érdeklődést mutattak a közép-kelet-európai térség nemzetiségi problémái, illetve az egyik legnagyobb közép-európai kisebbségi csoportot alkotó erdélyi magyarság XX. századi története iránt. Ezek a doktori (PhD) fokozatot szerzett, ma harmincas éveikben járó „fiatal” történészek, a rájuk általánosan jellemző angol (és francia) nyelvtudás (és sokszor angliai, amerikai egyetemeken folytatott stúdiumok) mellett tudatában vannak annak, hogy a közép-kelet-európai térség nemzetiségi problémáit nem lehet csak az egyik fél álláspontja felől megközelíteni, ezért tudatosan törekszenek a délszláv, illetve magyar és román (és nem egyszer a német) nyelv és kultúra alapos elsajátítására, hogy a romániai és magyarországi levéltárakban található dokumentumok és a magyar, román és nemzetközi történelmi szakirodalom párhuzamos elemzése alapján tudják kialakítani saját álláspontjukat. Tudományos kutatásaik egyik alapelve, hogy ne csak az „egyik fél” álláspontját képviseljék, hanem autonóm saját véleményt formáljanak a XX. századi európai történelem egyik fő problémájáról, a nemzetiségi ellentétek, illetve a nemzetállam és a kisebbségek együttélésének kérdéséről. Álláspontjukat immár nem a politikai publicisztika „aktuális” kérdései, hanem egy, örvendetesen, újból felfedezettnek látszó történeti szakmaiság tudományos igényei szerint formálják.

Az új történetész generáció képviselői között kell megemlítenünk Andrea Farát, aki a pisai egyetem történeti doktori iskoláján, illetve a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemen készítette el disszertációját az Erdélyi szászok XII–XVI. századi történetéről, gazdasági életéről, és a középkori Európa határvidékén kialakult sajátos, a német kisebbség érdekeit védő politikai intézményrendszerrel (I Sassoni di Transilvania dal XII al XVI secolo. Istituzioni politiche e vita economica su una frontiera dell'Europa medievale). A disszertáció egyik fejezete az erdélyi német jelenlét középkori forrásairól (Transilvania medievale e le sue fonti storiche) a római hungarológiai folyóirat XXI. évfolyamában (2007/6.) került közlésre.

Fel kell hívnom még a figyelmet a római La Sapienza Tudományegyetem magyar-történelem szakán végzett Simona Nicolosira is, aki immár egy évtizede folytat kutatásokat a két világháború közötti magyar-olasz diplomáciai kapcsolatokról, az első világháború utáni, Magyarországra irányuló olasz fegyverszállításokról és a második világháború alatti magyarországi olasz, és a világháború utáni olaszországi magyar emigráció érdekes alakjairól. Több tanulmánya szakfolyóiratokban (*Rivista di Studi Ungheresi* 13., 16., 20., 22. sz.) és konferenciakötetekben való közlése után most fejezi be ebből az utóbbi témakörből írt doktori (PhD) disszertációját, mely szintén értékes új anyagokat fog feltárni a második világháború utáni évek olaszországi magyar emigrációjának politikai tevékenysége iránt érdeklődő kutatók számára.

2007 szeptemberében Olaszországban három újabb magyar történelmi vonatkozású könyv jelent meg, mind a három kötet szerzője modern történelmi doktori iskolát végzett, egyikük jelenleg a bolognai, a két másik szerző a római La Sapienza Tudományegyetem Kelet-Európa történeti tanszékén szerződéses tanárként oktat. E három munkára szeretném a következőkben felhívni a magyar történetész szakma, illetve az erdélyi magyarság XX. századi története iránt érdeklődő magyar közvélemény figyelmét.

¹ 2000-ben a Rubbettino kiadó Roberto Ruspanti udinei professzor kezdeményezésére és szerkesztésében Cinzia Franchi, Egyed Péter és Ordasi Zsuzsa kísérő tanulmányaival megjelentette Kós Károly Erdély-kötetét: *La Transilvania. Storia e cultura dei popoli della Transilvania*. Soveria Mannelli, 2000. Kár, hogy a kötetnek nem volt különösebb szakmai, illetve sajtóvisszhangja Olaszországban.

Alessandro Vagnini

L'UNGHERIA NELLA GUERRA DELL'ASSE, 1939–1943

(Periferia, Roma, 2007. 300 o.)

Alessandro Vagnini a római egyetemen szerzett történész diplomája után a XX. századi magyar és román történelem kutatására szakosodott, ezen belül is a két világháború közötti olasz–magyar és olasz–román katonadiplomáciai kapcsolatok kutatására. Kutatói ösztöndíjakkal Kolozsvárott, Bukarestben és Budapesten (az ELTE-n és a HM Hadtörténeti Intézet Levéltárában) folytatott kutatásokat, illetve közben folytatta magyar és román nyelvi tanulmányait. A Magyarországon és Erdélyben gyűjtött anyagot rendszeresen összevetette az olasz Külügyminisztérium és az Olasz Vezérkar Hadtörténeti Levéltárában őrzött diplomáciai iratokkal. Kutatásai eredményeként védte meg doktori disszertációját a római La Sapienza Tudományegyetemen, melyet a történeti doktori iskola vezetője, Antonello Biagini professzor jelentett meg a római Periferia kiadó általa szerkesztett sorozatában 2007 szeptemberében Magyarország részvétele a tengelyhatalmak háborújában címmel.

A könyv a második világháború kezdetétől 1943 őszéig, Olaszország fegyverletételéig kíséri végig a magyar kormány Olaszország irányában folytatott diplomáciai és katonadiplomáciai törekvéseit, melyeknek célja az volt, hogy úgy ériék el a területi revíziókat, hogy közben az ország megőrizze relatív semlegességét, és ne váljék teljesen kiszolgáltatottá a német birodalmi és katonapolitikai érdekek körében. Ezt a célt a magyar kormányok – a revíziók és a német befolyás korlátozásában a korábbi Bethlen-féle politika folytatásaként – az olasz-kapcsolatok erősítésével próbálták érvényesíteni. Ez azonban nem sikerült, mert nem sikerülhetett, így a Felvidék, a Kárpátalja, Észak-Erdély és a Vajdaság visszacsatolását követően Magyarország 1941 júniusában belesodródott Németország Szovjetunió és nyugati szövetségesek ellen folytatott háborújába, egészen a végső vereséig. Vagnini könyvében ezt a folyamatot kíséri végig a magyar és olasz katonai levéltárak anyaga, és az Észak-Erdéllyel kapcsolatos román–olasz diplomáciai iratok átvizsgálása és a korábban e kérdéssel foglalkozó nemzetközi szakirodalom alapján egész az Olasz Királyság tengelyhatalmi szerződésből való kiválásáig. Vagnini kimutatja, hogy Olaszország a világháború első két évében még tudott bizonyos ellensúlyt képviselni Magyarország érdekében az erőszakosabb német törekvésekkel szemben, ám az olasz közvetítő szerep egyre gyengébb lett, majd a doni katasztrófát követően teljesen megszűnt. Külön figyelmet szentel könyvében a háború alatti magyar–olasz katonai, illetve hadigazdasági kapcsolatoknak és az azokra vonatkozó diplomáciai levélváltások elemzésének. A szerző azért fejezi be munkáját az Olasz Királyság 1943 őszi fegyverletételével, mert akkor új szakasz kezdődött a két Olaszország és Magyarország kapcsolatában is.

A kötet első része a világháború kezdetétől Észak-Erdély visszacsatolásáig tartó magyar–olasz kapcsolatok alakulását elemzi, a második rész pedig Magyarország hadba lépésének és katonapolitikájának olasz vonatkozásait és diplomáciai visszhangját vizsgálja, külön figyelmet szentelve az észak-erdélyi magyar atrocitások kivizsgálására alakult német–olasz bizottság jelentéseinek. A harmadik, befejező rész a tengelyhatalmak szövetségi rendszere felbomlásának folyamatát mutatja be a doni tragédia előtti és az azt követő időszakban, Olaszország fegyverletételéig. A kötetet térkép melléklet-anyag, névmutató, a felhasznált levéltári anyagok jegyzéke és bibliográfia zárja.

Alessandro Vagnini könyve első sorban az Olaszország második világháborús szerepével foglalkozó olasz történészek részére készült, így természetesen meglehetősen nagy terjedelemben foglalkozik a magyar bel- és külpolitika revíziós politikájának és az első világháború után Magyarországtól elcsatolt területek részleges visszacsatolási folyamatának bemutatásával, de ezen – a magyar történészek előtt közismert – bevezető fejezeteken túl, a kötet minden bizonnyal felkeltheti a magyar kutatók érdeklődését is, hiszen igen gazdag anyagot tár fel a magyar külpolitika, és főleg katonadiplomácia, eddig ismeretlen olasz vonatkozásainak bemutatásakor. Ez különösen érvényes az Észak-Erdély visszacsatolása utáni helyzetet és az ottani nemzetiségi ellentéteket vizsgáló német–olasz bizottság jelentései olasz levéltárakban található anyagának elemzésére.

Vagnini könyve kétségekívül jelentős teljesítménye az olaszországi hungarológiai és közép-kelet-európai kutatásoknak, és egyúttal felhívja a magyar kutatók figyelmét arra, hogy az olasz külügyminisztérium és az olasz hadsereg vezérkara levéltárában igen gazdag, még felkutatatlan, Magyarországra vonatkozó anyag található, melynek feldolgozásában a fiatal olasz történész generáció tagjai mellett a magyar történészeknek is részt kellene venniük.

Stefano Bottoni

TRANSILVANIA ROSSA

Il comunismo romano e la questione nazionale, 1944–1965

(Carocci, Roma, 2007. 238 o.)

Stefano Bottoni a bolognai egyetemen szerzett történész diplomát, és a doktori iskola befejezését követően az egyetem modern történeti tanszékén kapott szerződéses oktatói megbízást, ahol a kelet-európai országok XX. századi történelmével és politikai intézményrendszerének átalakulása történetével foglalkozott, jelenleg a torinói egyetemen szerződéses tanár. Mivel édesanyja magyar, a nagy nyugati nyelvek mellett tökéletesen beszél és olvas magyarul, és románul is megtanult, mert kutatásainak egyik fő területévé az erdélyi magyarság XX. századi, főleg második világháború utáni sorsának alakulása, az erdélyi baloldali magyar értelmiség autonómiatörekvéseinek elemzése vált. Kétéves magyarországi és romániai kutató munka, illetve olasz, angol, francia, magyar és román szakfolyóiratokban, kötetekben közölt tanulmányai után 2007 szeptemberében a tekintélyes római Carocci kiadó jelentette meg monográfiáját Vörös Erdély. A román kommunizmus és a nemzetiségi kérdés címmel a Román Kommunista Párt 1944–1965 közötti erdélyi politikájának változásairól az erdélyi magyar autonómia minden formájának eltörléséig, Nicolae Ceausescu teljhatalomra kerüléséig.

A fiatal olasz történész egyik nagy érdeme az erdélyi magyar kisebbségre vonatkozó bukaresti levéltári dokumentumok alapos átnézése, beleértve a Securitate levéltárának kutatók számára is hozzáférhető anyagát is. E primer anyag birtokában, melyet a Magyar Országos Levéltárban és az egykori Párttörténeti Intézet Levéltárában található dokumentumokkal is összevetett, valamint a magyar, román és nemzetközi szakirodalom alapos ismeretében rajzolja meg, hogy miként alakította a román kommunista párt Észak-Erdély szovjet megszállását, majd Romániához való visszacsatolását követően nemzetiségi politikáját 1965-ig, amikor véglegessé vált a kommunista párt és az egész román állam „romanizációja” az „egy ország – egy nemzet – egy párt – egy vezető” amilyen jól ismert, olyan rossz emlékezetű jelszó jegyében.

A szerző meglehetősen szűkszavúan intézi el Erdély 1918 előtti történetét (azaz, gyakorlatilag nem foglalkozik a kérdéssel), ám igen pontosan írja le azt a történelmi folyamatot, amelynek során a világháborúból végül „győztesen” kikerült román állam, illetve a román kommunista párt elérte, hogy a hatvanas évekre az ország „egységes” nemzetállammá váljék. A romániai zsidóság tragédiáját és a németek elűldözését követően az egyetlen számottevő nemzeti kisebbség az erdélyi magyarság maradt, melyet, az 1956-os forradalmat követően, fokozatosan megfosztottak a nemzeti-kulturális autonómia addig valamilyen formában megőrzött összes intézményétől. A romániai zsidóság tragédiája a világháború elején kezdődött, ám az erdélyi magyar zsidóság holocaustjában a magyar kormányok szerepe és felelőssége is igen nagy volt. Ezt követte az erdélyi német kisebbség kollektív bűnössé való kikiáltása és fokozatos elűldözése szülőföldjéről a háború utáni évtizedekben, illetve a romániai zsidó lakosság Izraelbe való áttelepülésének pártállami „elősegítése.” A hatvanas évekbeli román kormányok politikáját, melynek során majd félmillió német és zsidó származású román állampolgárt „árúsítottak” ki Németországba, illetve Izraelbe, a szerző a második világháború utáni európai történelem egyik legnagyobb etnikai tisztogatásnak tartja („cinica pacifica pulizazione etnica”), melynek során, igaz, viszonylag „békésen,” ám a legcinikusabb mó-

don, anyagi haszonszerzés érdekében üldöztek el szülőföldjéről többszáz ezer embert, tönkretéve egyúttal a többnemzetiségű Erdély évszázados történelmi kultúráját, miközben mérhetetlen emberi fájdalmakat okoztak.

Említettük már, hogy Stefano Bottoni anyai ágon magyar származású és anyanyelvi szinten beszél magyarul. Történelmi elemzése ugyanakkor mentes mindenfajta egyoldalúságtól, személyes elfogultságtól. (Sőt, az olasz könyv magyar olvasóját határozottan zavarhatja, hogy a szerző az erdélyi városneveket következetesen csak a mai Olaszországban használatos román megnevezéssel említi, és még zárójelben sem tünteti fel a történelmi városok magyar vagy német nevét, hogy nem tesz különbséget Erdély és „a részek” között, vagy hogy a székelyeket, bár hangsúlyozza a népcsoport magyar anyanyelvűségét, mindvégig német elnevezéssel „secleri”-ként említi, jóllehet az olasz történeti munkák már a XV. században is következetesen a „siculi” elnevezést használták.) Ebben is megnyilvánul a bolognai történész azon határozott szándéka, hogy a legszenvedelmebb és legtárgyilagosabb módon, az egykori párthatározatok, dokumentumok, levelek (és feljelentések) alapján, a lehető legnagyobb objektivitással írja le azt a folyamatot, melynek során a román állami és pártapparátus szánt szándékkal elsorvasztotta az erdélyi multikulturális társadalmat.

Igen pontosan mutatja be az olasz közönség számára, hogy miként váltott át a román kommunista párt a háború utáni kezdeti lenini internacionalizmusról a „nemzeti kommunizmus” taktikájára, hogy ezáltal nyerje meg a politikai hatalomra kerüléshez szükséges tömegtámogatást. Ezt követően az ötvenes években, szovjet nyomásra, a „sztálini nemzetiségi autonómia” intézményeihez hasonlóan, kénytelenek voltak ugyan Székelyföldön létrehozni egy Magyar Autonóm Területet, ám az autonómia fogalmát már a kezdetektől kiüresítették, illetve a román kommunista párt vezetőségének magyar származású vezetőin keresztül határozott „pártirányítás” alá vonták. Hasonlóképp állandó ellenőrzés és megfigyelés alatt tartották az ötvenes években még magyar többségű városokban tevékenykedő magyar kulturális szervezeteket és intézményeket, a kolozsvári egyetem tanárait, a magyar lapok és kiadók szerkesztőségeinek munkatársait. A dokumentumok alapján a szerző megállapítja, hogy e politikában a romániai kommunista párt magyar értelmiségi tagjai határozottan a román hatalom segítségére voltak. A szerző meglehetősen negatívan ítéli meg őket ezért („*apprendisti del potere*”), annak ellenére, hogy közülük sokan, később, maguk is a „tisztogatások” áldozataivá váltak, illetve életük 1956 után tragikus fordulatot vett.

Külön fejezet foglalkozik az 1956-os magyarországi forradalmat követő romániai politikai terrortal (*Il fattore di Budapest*). Romániában 1957–1961 között 23 000 embert (zömében magyarokat) tartóztattak le és ítélték többéves börtönbüntetésre a magyar forradalommal kapcsolatos legcsekélyebb rokonszeny-nyilvánítás miatt is. Az erdélyi magyarságnak a magyarországi forradalommal való rokonszenét használta ki a román állami és pártvezetés arra, hogy végképp eltörölje a magyar autonómia utolsó, még meglévő intézményeit, így a kolozsvári magyar egyetemet és a székelyföldi Magyar Autonóm Területet. Ebben az akcióban szerzett „múlhatatlan” érdemeket Nicolae Ceausescu, melyek végül a politikai teljhatalom megragadásához segítettek.

Ezzel befejeződött a román kommunista párt „nemzeti párttá” átfómálása, és egyúttal a német és zsidó kisebbségektől már kiüresített Erdélyi társadalom „romanizációja,” melynek eredményeképpen a korábbi „nemzetalkotó” magyarság végleg kisebbségi sorba került („*la romanizzazione della Transilvania poteva dirsi sostanzialmente completata nel quadro di un generale processo di »nazionalizzazione« del regime comunista.*”).

Csak sajnálhatjuk, hogy Bottoni történelmi elemzése megáll 1965-ben, mert eddig közzétett tanulmányai alapján igen érdekes lett volna megtudni, miként ítéli meg a romániai rendszerváltás folyamatát, a posztkommunista román állam nemzetiségi politikáját a Marosvásárhelyi lincselésektől a magyar autonómia-törekvések következetes elutasításáig, és ezen belül az RMDSZ politikáját. Remélhetőleg nem kell sokáig várni ennek az újabb kötetnek megjelenésére.

Bottoni munkája magyar olvasójának el kell fogadnia azt a tényt, hogy ez a könyv elsősorban az olasz (és nem a magyar) történész szakma részére készült, és nem Erdély történelmi múltját szándékozik szembesíteni a második világháború utáni eseményekkel, hanem azt mutatja be, hogy miként kívánta „megoldani,” azaz megszüntetni a román kommunista párt a korábban többnemzetiségű román államban a nemzetiségi kérdést, ami nagyrészt sikerült is. E folyamatot a szerző igen nagy dokumentumanyag alapján dolgozza fel, épp ezért fontos lenne a könyv megjelentetése magyar nyelven is.

Ugyanakkor Stefano Bottoni kutatása esetében a legnagyobb problémának épp az általa átnézett dokumentumanyag „objektív” feldolgozását tartom. A szerző ugyanis elemzésében mindvégig a román párt- és állami levéltárak és a titkosszolgálati jelentések alapján igyekszik leírni a román kommunista párt nemzetiségi politikájának alakulását, a magyar kisebbséggel szembeni erőszakos nacionalista politikáját, és a magyar kisebbség vezető politikusainak, értelmiségieinek viselkedését. Ám épp ebben rejlik az elemzés Achilles-sarka. Mennyiben kezelhetjük „objektív dokumentumokként” azokat az iratokat, melyeket azon volt pártállami országok levéltáraiban őriznek és tesznek hozzáférhetővé a kutatók számára is, ahol az állítólagos rendszerváltás után a régi pártállami nomenklátúra egy része szerezte meg a hatalmat, ahol Iliescu elnöksége alatt a korábban „magyar ügyekkel foglalkozó,” Nagy Imrét kihallgató Valter Román fia volt a miniszterelnök, és ahol a Securitate vezetői beépültek az új román állam legfontosabb politikai és gazdasági intézményeibe?

E „hozzáférhető” iratok, éppen hozzáférhetőségük miatt, igen nagy óvatossággal kezelendők, és csak akkor fogadhatók el objektív történeti dokumentumnak, ha tartalmukat más országok levéltáraiban található, volt pártállami ügynökök által nem manipulált okmányokkal lehet összevetni. Ellenkező esetben a „történelem” olyan lesz, amilyennek a dokumentumok őrzői láttatni akarják.

Andrea Carteny

DA BUDAPEST A BUCAREST

Saggi di storia e cultura

(*Periferia, Roma, 2007. 208 o.*)

A harmadik kötet szerzője, Andrea Carteny 2000-ben végzett a római La Sapienza Tudományegyetem magyar–történelem szakán. Szakdolgozatát a „transilvanizmus” történetéről írta Egyed Péter, a kolozsvári egyetem tanára konzultánsi közreműködésével. A diploma megszerzését követően a fiatal olasz kutató Magyarországon és Erdélyben folytatta kutatásait és készítette el a La Sapienza Európa története doktori iskoláján PhD disszertációját az 1980 utáni romániai politikai pártok megalakulásáról és tevékenységéről. Értekezése a római „Periferia” kiadó Antonello Biagini professzor által szerkesztett Kelet-Európa történeti sorozatában jelent meg (I partiti politici della Romania postcomunista. Roma, 2007.). Jelenleg, szerződéses tanárként, XX. századi magyar történelmet oktat a La Sapienza Tudományegyetem Kelet-Európa történeti tanszékén és részt vesz a római magyar tanszék által szerkesztett hungarológiai folyóirat, a XXII. évfolyamába lépett *Rivista di Studi Ungheresi* szerkesztésében. Jelenlegi kötetében, melynek a Budapesttől Bukarestig címet adta, a XX. századi magyar történelemről és az erdélyi magyar kisebbség történetéről korábban írt, folyóiratokban és kötetekben megjelent tanulmányait gyűjtötte egybe.

A könyv első három tanulmánya a XX. századi magyar történelem három lényeges eseményének olaszországi visszhangjával foglalkozik. Az első tanulmány az első világháború elvesztése utáni helyzettel, az 1919. évi Romanelli-misszió „magyarbarát” tevékenységével foglalkozik, a második Erdély Romániához csatolása és a magyar revíziós politika olaszországi sajtóvisszhangját mutatja be, míg a harmadik az 1956-os magyar forradalom olaszországi belpolitikai következményeit elemzi.

A kötet legérdekesebb részét az erdélyi magyar kultúra, a „transilvanizmus” szervezeteinek két világháború közötti kialakulásával, illetve a második világháború utáni „visszarendeződés” utáni helyzettel foglalkozó két tanulmány képezi, mely egészen a Ceausescu rendszer összeomlásáig, és az RMDSZ megalakulásáig kíséri végig az erdélyi magyar kultúra intézményeinek kialakulását, elsorvasztását és újraéledését. A tanulmány rövidebb változatban már megjelent a magyar kultúra és társadalom történetéről írt olasz tanulmánykötetem „határon túli magyar irodalommal” foglalkozó mellékleteként (*A. Carteny: Il secolo breve della letteratura ungherese di Transilvania, in P. Sárközy, Cultura e società in Ungheria dal Medioevo all'età moderna. Roma, 2003.*).

Andrea Carteny A két világháború közötti transilvanizmus című tanulmányában elsőként mutatja be Olaszországban az olasz közönség számára, hogy ténylegesen mit jelentett az erdélyi magyarság mindennapi életében és kultúrájában az a döntés, melynek értelmében az erdélyi és partiumi magyaroknak 1918-tól kezdődően az anyaországtól elszakítva, immár nemzeti kisebbségként kellett tovább folytatniuk életüket az új román nemzetállamban.

A tanulmány figyelemmel kíséri a transilvanizmus különböző formáinak és intézményeinek kiépülését, a „Helikon” az „Erdélyi Szépművés Céh” tevékenységét, az erdélyi magyar kulturális és irodalmi folyóiratok, a nagyváradi „Magyar Szó” és „Tavaszi”, a marosvásárhelyi „Zord Idő” és „Keleti Újság”, a kolozsvári „Erdélyi Szemle”, majd az „Erdélyi Helikon” és a „Korunk” megalapítását és tevékenységét. Részletesen kitér Áprily Lajos, Benedek Elek, Kós Károly, Kuncz Aladár, Nyíró József, Reményik Sándor, Tamási Áron, illetve Balogh Edgár és Méliusz József kultúrászervező tevékenységére, és az Országos Magyar Párt kultúrpolitikájára.

A következő tanulmány (Szabadság és elnyomás. A romániai magyar kultúra a szocializmus idején) a kulturális intézményrendszer második világháborútól a 80-as évek végéig tartó történetén keresztül mutatja be, hogy miként fojtotta meg Romániában a kommunista rendszer az 1944 végén újralakuló magyar kulturális kezdeményezéseket és folyóiratokat (mint Jékely Zoltán „Világosságát”), s miként hozta létre az 50-es évek során a román kommunista párt által ellenőrzött magyar nyelvű folyóiratokat, kiadókat. A magyar kulturális autonómiára a román kormány és állampárt az 1956-os magyar forradalmat követően mérte a legnagyobb csapást, ezt Páskándi Géza és író társainak bebörtönzése, a kolozsvári magyar egyetem megszüntetése, a magyar értelmiségiek és írók megfélemlítése, cenzúrázása, emigrációba kényszerítése egyaránt mutatta; mindezt nem ellensúlyozhatta a „Korunk” újraindítása, illetve az Erdélyben maradt magyar írók Magyarországon is nagy sikert arató műveiben kifejeződő ellenállás.

A tanulmány a magyar ellenzéki mozgalom kibontakozásának, a temesvári felkelésnek, és a Ceausescu-rendszer bukása utáni, a romániai magyar kisebbség kulturális autonómiájának megteremtésére és politikai képviseletére irányuló törekvéseinek bemutatásával zárul. Csak sajnálhatjuk, hogy – terjedelmi okokból – nem nyílt lehetőség az Észak Erdély visszacsatolása utáni három esztendő és az 1956–57 évi erdélyi magyar szerveződések, majd a nyolcvanas évek magyar írói ellenállása részletesebb bemutatására.

A kötetet három írás zárja az 1990 utáni romániai társadalomról, a korábbi (pártállami) nacionalizmus továbbéléséről, arról, hogy miként látta és láttatta az olasz politikai sajtó a romániai társadalmi változásokat, illetve, hogy miként kommentálta a román sajtó II. János Pál pápa 1999. évi romániai útját, amikor a Szentatyá, román nyomásra, kénytelen volt lemondani erdélyi látogatásáról.

Andrea Carteny tanulmányai nagy anyagismeretről tanúskodnak. A fiatal olasz kutató jól ismeri az erdélyi magyar kultúra XX. századi történetét, a korszakra vonatkozó magyarországi és erdélyi kritikai irodalmat, és romániai kutatóévei alatt közelről ismerte meg, mit jelent „magyar értelmiséginek” lenni az új román demokráciában. Román nyelvtudása és a modern román történelem alapos ismerete alapján képes arra, hogy a magyar kulturális törekvéseket ne „magyar”, hanem „erdélyi” nézőpontból mutassa be az európai kisebbségek sorsa iránt érdeklődő olasz olvasóknak.

*

E könyvbenmutató szerzője lassan harminc év óta oktat magyar irodalmat és kultúrtörténetet a római La Sapienza Tudományegyetemen. Jó érzés látni, hogy az eltelt három évtized alatt a római, illetve más olasz egyetemeken kiforrálódott egy új hungarológus generáció, melynek tagjai egyaránt otthonosan mozognak a régi és a modern magyar irodalom, illetve a magyar és közép-európai történelem kutatásának területén, és eddigi munkásságuk alapján joggal számíthatnának arra, hogy ők folytassák a tíz éven belül nyugdíjba vonuló hungarológus oktatók munkáját. Ehhez viszont az is kellene, hogy ebben a magyar tudományos élet is segítségükre legyen, hogy eredményesen tudjanak pályázni az egyetemi állásokra. Ebben nagy segítséget jelentene a magyarországi szakmai elismerés, hogy tanulmányaik magyar szakfolyóiratokban is megjelenhessenek, illetve hogy azon kötetek, melyek a magyar kutatók számára is új kutatási eredményeket tartalmaznak, magyar támogatással, hazai kiadók kiadásában, magyar nyelven is hozzáférhetőek legyenek.